

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/10.12.2019.I.16.01 RAQAMLI
ILMIY KENGASH ASOSIDA
BIR MARTALIK ILMIY KENGASH

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

OCHILOV ILHOM SAYITQULOVICH

AGROKLASTERLAR FAOLIYATI HISOBI VA
SAMARADORLIGI TAHLILI METODOLOGIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH

08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.04 – Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti

IQTISODIYOT FANLARI DOKTORI (DSc) DISSERTATSIYASI

Ilmiy maslahatchi:
i.f.d., prof. B.I.Isroilov

Toshkent shahri – 2024 yil

MUNDARIJA

KIRISH	3
AGROKLASTERLAR FAOLIYATI	
I BOB. SAMARADORLIGINING NAZARIY ASOSLARI VA AGRAR SOHA RIVOJLANISHIDAGI IJTIMOYIY-IQTISODIY AHAMIYATI	15
1.1-§ O‘zbekistonda agrar sohani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bosqichlari va uning iqtisodiyot rivojlanishidagi ahamiyati.....	15
1.2-§ Klasterlar nazariyasi, shakllanishi va rivojlanish bosqichlari....	25
1.3-§ Agroklastlarlar tashkiliy-iqtisodiy samaradorligini baholashning xorij tajribalari tahlili.....	38
Birinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	50
AGROKLASTERLAR TASHKILIIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI SAMARADORLIGINI BAHOLASH ...	51
II BOB.	
2.1-§ Agroklastlarlar tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarining shakllanishi va rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari.....	51
2.2-§ Agroklastlarlar tashkiliy-iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tahlili.....	60
2.3-§ O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi va agroklastlarlari moliyaviy faoliyati samaradorligining ekonometrik tahlili.....	69
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	87
AGROKLASTERLAR FAOLIYATI HISOBI VA TAHLILINING HOZIRGI HOLATI HAMDA UNI TAKOMILLASHTIRISH	89
III BOB.	
3.1-§ Agroklastlarlar faoliyati hisobi va tahlilining o‘ziga xos xususiyatlari.....	89
3.2-§ Agroklastlarlar faoliyati hisobi va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish.....	97
3.3-§ Agroklastlarlar faoliyati hisobiga ta’sir etuvchi omillar tahlili va ularni takomillashtirish.....	107
Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	126
AGROKLASTERLAR SAMARADORLIGI TAHLILI METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	129
IV BOB.	
4.1-§ Agroklastlarlar samaradorligini baholash tahlilining hozirgi holati.....	129
4.2-§ Agroklastlarlar samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi va ularni baholash metodologiyasi.....	141
4.3-§ Agroklastlarlar faoliyati va moliyaviy samaradorligini baholash uslubiyotini takomillashtirish	164
To‘rtinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	176
XULOSA	179
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	186
ILOVALAR	197

KIRISH

Dissertasiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon aholisining yildan-yilga o'sib borishi aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash muammosini kundan-kunga dolzarblashuviga sabab bo'lmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, BMT va dunyo mamlakatlari tomonidan aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashga doir qo'llanilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan mazkur yo'nalishdagi ishlarda ijobiy natijaga erishish hamon past darajada bo'lib qolmoqda. FAO tadqiqotlariga ko'ra, «yer sharida 820 milliondan ortiq kishi to'yib ovqatlanmaslikdan qiynaladi va bu ko'rsatkich 2050-yilga borib 2 milliardga yetishi mumkin. Dunyo aholisining har uchtdan bittasi to'laqonli ratsion asosida ovqatlana olmaydi va 5 yoshgacha bolalar o'limining 45 foizi to'yib ovqatlanmaslik natijasida yuz beradi va har yili 3,1 million bola shu sababli olamdan o'tadi»¹. Bu esa aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji, ayniqsa, belgilangan me'yoriy talablarga javob beradigan, gigienik jihatdan toza, tabiiy vitaminlarga boy mahsulotlar bilan ta'minlash masalasi davlatlarning eng muhim strategik vazifalaridan biri bo'lib qolayotganini ko'rsatadi.

Jahonda global raqobat va integratsiya jarayonlarining keskinlashuvi sharoitida agroklasterlar faoliyati hisobi va samaradorligi tahlili metodologiyasini takomillashtirishga yo'naltirilgan ko'plab ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Klasterlar faoliyatini tasniflash hamda uni tashkil etishning ilmiy-uslubiy yondashuvlarini ishlab chiqish, rivojlantirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish, agroklasterlar faoliyati tashkiliy-iqtisodiy va moliyaviy mexanizmlari samaradorligini baholash uslubini ishlab chiqish, moliyaviy natijalarini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish, agroklasterlar faoliyatini davlat tomonidan muvofiqlashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish, agroklasterlar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar samaradorligini baholash usullarini ishlab chiqish, mazkur jarayonlarga raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, «O'zbekiston

---

¹ Muallif hisob-kitoblari (<http://www.fao.org/sustainable-development-goals> ma'lumotlari asosida).

Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan Strategiyasi»da keltirilganidek, «qo'shilgan qiymat zanjirining rivojlanishi qishloq xo'jaligi raqobatdoshligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Mahsulotlarni daladan yakuniy iste'molchigacha yetkazib berish, ya'ni yig'ish, tashish, saqlash, qaytaishlash, qadoqlash va sertifikatlash zanjirida integratsion aloqalarning yetarli taraqqiy etmaganligi yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish imkonini cheklayotganligi»² qayd etilgan. Natijada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saralash va saqlash xizmatlari talab darajasida emasligi hosilning qariyb 30 foizi isrof bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Yetishtirilayotgan sabzavot mahsulotlarining bor-yo'g'i 3-4 foizi, mevaning 11 foizi eksport qilinmoqda. Agrar tarmoqni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsada, global, yashil va raqamlashayotgan iqtisodiyotlar sharoitida agrar sohani tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari hamda ular samaradorligini takomillashtirish istiqbollari tadqiq qilinmagan, jumladan, bu borada innovasion jarayonlarni boshqarish nazariyasi va amaliyoti yetarli darajada o'rganilmaganligi, yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqni shakllantirish va yuqori iqtisodiy samaradorlikga erishish, sohaga davlat xususiy-sheriklik mexanizmlarini joriy etish, ya'ni agrar tarmoqni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi, 2023-yil 10-yanvardagi PF-2-son «Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, to'qimachilik va tikuv trikotaj sanoatini tubdan isloh qilish hamda sohaning eksport salohiyatini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2024-yil 1-maydagi PF-71-son «To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini rivojlantirishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni, 2017-yil 19-maydagi PQ-2978-son «Buxoro viloyatida zamonaviy paxtachilik-to'qimachilik klasterini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish

---

² <https://lex.uz/docs/4567334> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 23.10.2019 yildagi PF-5853-son.